

Sukob ekološke degradacije s bioetičkom akcentuacijom i ekoteološkom iluminacijom¹

SUZANA VULETIĆ

Čitajući »znakove vremena«, crkveno učiteljstvo sve više širi domene svojih upućivanja: od doktrinalnih dogmatskih apologija do protektivnih izjašnjavanja u obrani i zaštiti čovjekova života i uvjeta njegova življenja, na vjerskim i na ostalim socio-kulturalnim područjima.

Osim alarmantnih upozorenja svetoga pape Ivana Pavla II. o sukobu »kulture života« i »civilizacije smrti«, koji je postao izravna prijetnja čovjekovu životu na području biomedicinskoga razvoja, u enciklici *Evangelium vitae*², slična se alegorija može iščitati i kod pape Franje u ekološko-bioetičkoj enciklici *Laudato si'*³, koja taj isti antagonizam kulture života i smrti odražava na ekološkom i socijalnom području. U toj Enciklici papa Franjo posebice želi naglasiti čovjekovu odgovornost za stanje u svijetu, s posebnim naglaskom na zaštitu prirode i okoliša, kojima je on uzrokovao dalekosežne promjene.

Ekološki problemi ambijentalne bioetike⁴ posebnu pozornost javnosti privlače od druge polovice XX. stoljeća, razvojem biotehnologije i jačanjem svijesti da se priroda mijenja, uništava, iscrpljuje. Time nastaje degradacija okoliša koja podrazumijeva: »svaku kvalitetnu i kvantitetnu promjenu fizičkih, kemijskih i bioloških svojstava osnovnih sastojnica

¹ Ovaj broj *Diacovensije* posvećen je većim dijelom ekološkoj tematici, koju je osvijetlila enciklika pape Franje, *Laudato si'*, a pristigli članci plod su znanstvenoga kolokvija o ekologiji, koji je održan 21. listopada 2015. godine na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu.

² IVAN PAVAO II., *Evangelium vitae. Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003.

³ PAPA FRANJO, *Laudato si'. Enciklika o brizi za zajednički dom*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2015.

⁴ Za detaljniji pristup upućujem na opširniji prikaz u: S. VULETIĆ, L. TOMAŠEVIĆ, Bio-etički i eko-teološki poticaj za zaštitu okoliša i života, u: *Diacovensia* 22(2014.)3., str. 289.-313.

okoliša, nastala unošenjem kemijskih tvari koje dovode do narušavanja zakonitosti u ekosustavu, a mogu izazvati negativne posljedice za zdravstvene, gospodarstvene i druge uvjete života«. ⁵

Dvadeseto stoljeće obilježeno je podređenošću sveukupne stvorene stvarnosti čovjeku, previše naklonjena hedonizmu, konzumizmu i profitabilizmu, koji ostaje indiferentan na ekološku štetu koja iz njegova biotehnoškog ovladavanja prirodom proizlazi. On je despotski preuzeo dominirajuću ulogu nad stvorenim ambijentom, ne poštujući njegove intrinzične zakonitosti izvorne stvorenosti, ograničenosti prirodnih izvora i nemogućnosti njihova obnavljanja zbog neograničenoga iskorištavanja. Takvim djelovanjem čovjek istovremeno razara i su-stvara te takav odnos ima potencijala za vlastitim samouništenjem, pa se novonastalo društveno stanje naziva »društvom rizika«.

Rezultat navedenoga jest pojava *ekološke krize*. Tehnološkom intervencijom, Zemlja je postala opasno ugrožena neograničenom eksploatacijom prirodnih resursa, nemilosrdnim trošenjem fosilnih sirovina, iscrpljivanjem zemlje, probijem ozonskoga omotača, kiselim kišama, efektom staklenika, topljenjem ledenjaka, promjenom klime, dezertifikacijom zemlje, deforestacijom, erozijom i gubitcima organske tvari tla, salinizacijom te acidifikacijom zemlje te kompletnim uništavanjem okoliša. Globalno pogoršanje okoliša potvrđuje da se tendencijski pogoršavaju uvjeti života na Zemlji, čime se dugoročno ugrožava opstanak mnogih živih vrsta i samoga čovjeka.

Ta je stvarnost pokrenula niz ekoloških konferencija ⁶ o zaštiti okoliša, ali i naše svakodnevne izloženosti značajnoj medijskoj pozornosti o sve lošijim klimatskim promjenama, poremećenim ekosustavima, onečišćenjem okoliša, narušenoj bioraznolikosti... To se na poseban način na znanstvenoj razini podiže naglascima bioetike. Ekološka se bioetika zalaže da čovjek napusti liberalnu etiku i preuzme etiku odgovornosti za sve stvoreno. Za to su se posebice zalagali brojni istaknuti filozofi, pozivajući ljude na strahopoštovanje pred životom, uočavajući slabost prirode da se obrani tehničkoj intervenciji čovjeka.

⁵ D. ĐIKIĆ, I. TOMAŠKOVIĆ, »Pojmovnik stručnog nazivlja«, u: O. P. SPRINGER (ur.), *Ekološki leksikon*, Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja RH, Zagreb, 2001., str. 285.

⁶ Neke od značajnih su: 1972. godine u Stockholmu, 1988. u Torontu, 1992. godine u Rio de Janeiru, 1997. godine u Kyotu, 2001. godine u Marakešu, 2001. godine u Bonnu, 2002. godine skup u Johannesburgu, 2002. godine u New Delhiju, 2003. godine u Milanu, 2004. godine u Buenos Airesu, 2006. godine u Nairobiju, 2007. godine u Indoneziji. Usp. T. BELUŽIĆ, Konferencije ujedinjenih naroda o okolišu i razvoju – od Stockholma preko Rija do Johannesburga, u: V. POZAIĆ (ur.), *Ekologija. Znanstveno-etičko teološki upiti i obzori*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, 2004., str. 247.-269.

I crkveno se učiteljstvo⁷ značajno posvetilo posvješćivanju moralne odgovornosti za sve stvoreno. Teološka znanost pruža posebno važan prinos ekologiji jer polazi od njezinih temeljnih pitanja, promišlja ih u svjetlu biblijske poruke, naglašavajući prirodu kao samostojnu vrijednost, a ne samo njezinu korisnost čovjeku.

Kompendij socijalnoga nauka Crkve potiče sve kršćane da pozitivno pristupaju ambijentu, promatraju tragove Božje u stvorenoj prirodi i izbjegavaju katastrofične posljedice svojega ponašanja. Papa Leon XIII. (1810.-1903.) naglašavao je da svi trebaju imati jednak pristup energetske dobrima, tj. da se i budućim generacijama moraju ostaviti u zalog prirodna dobra. Papa Pio XI. (1857.-1939.) smatrao je da se trebamo diviti ljepoti svih Božjih stvorenja. Papa Pio XII. (1876.-1958.) izražava zabrinutost zbog rastuće tehnologizacije industrijskom ekspanzijom, poslije II. svjetskog rata, koja ide na štetu prirodnih ambijenata. Papa Ivan XXIII. (1881.-1963.) naglašava socijalnu odgovornost i izražava zabrinutost zbog demografske eksplozije i nejednake raspodijeljenosti prirodnih dobara. U svojoj enciklici, *Mater et Magistra*⁸, naglašava razvoj tehnike i znanosti kako bi čovjek upoznao prirodne sile i nad njima širio gospodstvo. S druge strane upozorava na pokušaje čovječanstva da zavlada prirodom i izmijeni njezin lik, čime dovodi u opasnost samoga sebe. Papa Pavao VI. (1897.-1978.) po prvi put u svojim nagovorima koristi riječ, »ekologija«, povezujući je s moralnom ekologijom, tj. odgovornošću za planetarnu degradaciju. U svojem apostolskom pismu, *Octogesima adveniens*⁹, posebice u brojevima 9 i 21, upozorava: »Nesmotrenim iskorištavanjem prirode čovjek bi je lako mogao razoriti, te i sam postati žrtvom njezina srozavanja.« U svojoj enciklici *Populorum progressio*¹⁰ podsjeća na riječi Svetoga pisma da sve što je stvoreno, određeno je čovjeku, a njegov je zadatak da to sve korisno upotrijebi.

Drugi vatikanski koncil, u konstituciji *Gaudium et spes*¹¹, u broju 34 i 69, posebice govori o vrijednosti ljudskoga djelovanja koje je čovjek od Boga primio, nalog da

⁷ Usp. E. SGRECCIA, M. PENNACCHINI, M. B. FISSO, I documenti della Chiesa sulla questione ambientale, u: *Medicina e Morale* 4(2000.), str. 635.-675.; M. BIŠKUP, Ekološki problemi u dokumentima crkvenog učiteljstva, u: V. POZAIĆ (ur.), *Ekologija. Znanstveno-etičko-teološki upiti i obzori*, Centar za bioetiku, Zagreb, 2004., str. 208.

⁸ IVAN XXIII., *Enciklika Mater et Magistra*, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 106.-163.; br. 189; 242

⁹ Usp. PAVAO VI., *Octogesima adveniens*, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 363.-390. Ovdje: str. 373.

¹⁰ Usp. PAVAO VI., *Populorum progressio*, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 314.-349.

¹¹ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), u: *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002.

podloži sebi zemlju, da upravlja svijetom u pravednosti i svetosti, s istaknutom potrebom zaštite i odgovornosti za zemlju.

Papa Ivan Pavao II. (1920.-2005.) progovara o ekološkim temama u svojim enciklikama, *Redemptor hominis*¹², *Laborem excercenes*¹³, *Sollicitudo rei socialis*¹⁴ i u poruci za Svjetski dan mira, *Mir s Bogom Stvoriteljem – mir s cjelokupnim stvorenjem*¹⁵, naglašavajući da je ekološki problem bitno moralni problem i da je povezan s dubokom moralnom krizom suvremenoga čovjeka. Prijetnja čovjekovoj opstojnosti i miru u svijetu jest i iskorištavanje prirode bez odgovornosti prema njoj. U *Centesimus annus*¹⁶ posebno se ističe kako se ekološki problem predstavlja uzrokom pretjeranoga konzumizma koji iscrpljuje zalihe zemlje. Čovjek, umjesto da vrši ulogu Božjega suradnika u djelu stvaranja, stavlja se na mjesto Boga te prirodu tiranizira, umjesto da njome vlada. U *Cristifedeles laici*¹⁷ naglašava da je Bog povjerio čovjeku sve stvoreno, no ne na iskorištavanje, već na odgovorno služenje. Čini se da čovjek prepoznaje samo vrijednost prirode koju ne može iskoristiti. Ali, Bog je htio da čovjek bude čuvar i gospodar prirode, ali plemenit i razuman, a ne tek bezobzirni rušitelj.

I papa Benedikt XVI. ekološkom je problemu i etici posvetio poruku za XLIII. dan mira 2010. godine, pod naslovom: *Ako želiš njegovati mir, čuvaj stvoreno*¹⁸. U njoj upozorava da je uništavanje okoliša često rezultat nedostatka dugoročnih političkih projekata ili pak kratkovidnoga slijedenja ekonomskih interesa koji se, nažalost, pretvaraju u ozbiljnu prijetnju svemu stvorenomu.

Crkva je, svim ovim nabranjama, svjesna svoje odgovornosti prema stvorenom te potiče odgoj za ekološku odgovornost koji bi očuvao istinsku »humanu ekologiju«. Iz takva odnosa razvijaju se jasno utvrđeni kriteriji kršćanske etike za ophođenje s prirodom, preuzimajući odgovornost da se na globalnoj razini promijeni svijest i način života.

¹² IVAN PAVAO II., *Redemptor hominis*, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 435.-452.

¹³ IVAN PAVAO II., *Laborem excercenes*, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 465.-517.

¹⁴ IVAN PAVAO II., *Sollicitudo rei socialis*, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 573.-625.

¹⁵ IVAN PAVAO II., *Mir s Bogom Stvoriteljem – mir s cjelokupnim stvorenjem*, hrvatski prijevod u: AKSA, (22. 12. 1989.), str. 13.-15.

¹⁶ Usp. IVAN PAVAO II., *Stota godina*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001. (posebice br. 37)

¹⁷ IVAN PAVAO II., *Cristifedeles laici*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997.

¹⁸ BENEDIKT XVI., *Ako želiš njegovati mir, čuvaj stvoreno*, IKA, Zagreb, 31. 12. 2009.

Taj je poticaj prepoznat i u najnovijoj enciklici *Laudato si'*¹⁹ pape Franje, izričitim pojašnjenjem ekološkoga nauka i obrazlaganja etičko-moralnoga utemeljenja kršćanskoga ponašanja prema stvorenjima. Papa Franjo naglašava da »vjersko uvjerenje predstavlja vjernicima poseban poticaj na brigu za prirodu.«²⁰ U enciklici Papa se obračunava s »mitovima suvremenosti« koji su utemeljeni na funkcionalnom razmišljanju o neograničenom napretku, konkurenciji i nereguliranom tržištu tehnokratske paradigme koja teži za gospodarenjem nad ekonomskim i političkim životom, ne mareći za moguće negativne utjecaje na ljudska bića, ne nudeći cjelovit ljudski razvoj. Tim je očito kako suvremenom čovjeku nedostaje čvrsta etika, kultura i duhovnost koji mu mogu postaviti granice i učiniti ga prisebnim u samosvladavanju eksploatacije prirodnih resursa. Moderno društvo obilježeno je pretjeranim antropocentrizmom koje ne vodi brigu o određivanju štete koja se čini prirodi, već se samo izražava ravnodušnost prema njoj.

Stoga nas papa Franjo podsjeća da smo i mi sami prah (usp. Post 2, 7), da je naše tijelo sastavljeno od istih elemenata od kojih je sastavljen i naš planet. Prirodu ne možemo promatrati kao nešto od nas odvojeno, niti kao puko okruženje. Mi smo dio prirode i u stalnoj smo interakciji s njom.²¹ Obnova našega odnosa s ekologijom traži obnovu i samoga čovjeka. Dakle, ne može postojati ekologija bez odgovarajuće antropologije.²² Papa stoga poziva da razmišljamo o »obuzdavanju rasta, o postavljanju razumnih granica, pa čak i o tom da se vratimo korak natrag prije nego što bude prekasno« na temelju slobode koja nam je potrebna da možemo ograničiti tehniku, usmjeravati je i staviti u službu druge vrste napretka, koji će biti zdraviji, više ljudski, više socijalan, više cjelovit.²³ Na tom tragu i u sukcesivnom nizu katoličkoga socijalnog nauka, papa Franjo ukazuje da je Zemlja namijenjena svim ljudima i svim narodima, te bi sva dobra trebala pritijecati po distributivnoj pravednosti: svima podjednako. Ovo se posebice reflektira na siromašne, one koji plaćaju najveću cijenu ekološkoga nemara.

Papa nas poziva na obraćenje i da ujedinjeni tragamo za *održivim i cjelovitim razvojem*, koji može i treba uskladiti zaštitu ekosfere, stabilan gospodarski razvoj i pravednu raspodjelu socijalnih šansi danas, bez rizika koji bi mogao biti koban budućim generacijama, sutra. Uvjet održiva razvoja jest održivo društvo koje od čovjeka zahtijeva solidarnost, miroljubivost, pravednu distribuciju dobara, inter-

¹⁹ PAPA FRANJO, *Laudato si'*. Enciklika o brizi za zajednički dom, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2015.

²⁰ *Isto*, br. 64

²¹ Usp. *isto*, br. 139

²² Usp. *isto*, br. 116-118

²³ Usp. *isto*, str. 89.

disciplinarnan pristup problemima i dilemama, dijalošku vještinu, realan pogled na budućnost i stav opreznosti.

Vodeće načelo za sve odluke i pothvate, koji se donose u cilju napretka, odnosno postizanja razboritosti održivosti razvoja, jest *načelo opreznosti* koje predstavlja odnos odgovorne znanosti prema riziku. Ono podrazumijeva priznavanje osobnih pogrešaka i zabluda te iskreno pokajanje, kao i želju za unutarnjom promjenom na osobnoj i socijalnoj razini. Današnje društvo ne će naći rješenje krize ako ne promijeni svoj način življenja. Porast znanstveno-tehničke moći, kako nad samom ljudskom naravi, tako i nad prirodom, kvalitetno drugačije određuje ljudsko djelovanje koje zahtijeva etičku odgovornost. Legitimarnje primjene uporabljivoga i raspoloživoga znanja znanstvenih i tehničkih postignuća u praksi, bez kritičkoga propitivanja kriterija etičnosti, odnosno primjene orijentacijskoga znanja, postaje upitno i rizično za čovjeka i za život u prirodi²⁴.

Skromnost, umjerenost, samodisciplina, duh žrtve trebaju prožimati svakidašnji život kako ne bismo ispaštali zbog negativnih posljedica nebrige. Biblijski tekstovi pozivaju nas da se brinemo, da štitimo, nadgledamo i budno pazimo²⁵, te nipošto ne daju povoda za despotski antropocentrizam koji ne vodi brigu o drugim stvorenjima.²⁶ Na mjesto despotskoga odnosa prema prirodi i klasičnoga antropocentrizma, koji okoliš smatra prostorom bogatim izvorima, treba doći dijaloški odnos, koji karakterizira zajednička skrb, bratska ljubav i ravnopravno poštovanje.

Da bi put u 21. stoljeće bio put *održiva razvoja*, mora biti obilježen znakovima modernih krjeposti i komunitarnim karakterom odgovornosti. One bi se trebale temeljiti na skromnosti, umjerenosti, samodisciplini i duhu žrtve. To znači da je nužno odgajati ljude za *ekološku odgovornost*. U tom kontekstu možemo govoriti o *ekološkoj konverziji* koja zahtijeva mijenjanje mentaliteta, nove imperativne vrjednovanja i suočavanja s ekološkim problemima. Na to nas potiče i ova Enciklika, i članci zastupljeni u ovom broju časopisa *Diacovensia*.

²⁴ Usp. I. CIFRIĆ, *Bioetička ekumena. Odgovornost za život susvijeta*, Pergamena, Zagreb, 2007., str. 29.; 51.

²⁵ Usp. PAPA FRANJO, *Laudato si'*. *Enciklika o brizi za zajednički dom*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2015., br. 67.

²⁶ Usp. *isto*, br. 68